

Dr. BUJNA ELEONÓRA
egyetemi oktató
Konstantin Egyetem Pedagógiai Kar
Neveléstudományi tanszék
Nyitra

Az apa szerepe a múltbeli és a korszerű családban

Noha a XX. század második felében a családra és a gyermekkorra vonatkozó vizsgálatok virágzásának lehetünk tanúi, meglepően kevés adatot találni arra, milyen szerepet játszottak az apák gyerekeik és főleg fiatal gyerekek életében, fejlődésében és nevelésében.

A gyermeknevelésre vonatkozó tudományos és köznapi érdeklődés egészen az utóbbi évtizedekig kevés figyelmet szentelt az apaság jelentőségének. Az apák szerepe azonban napjainkban átértékelődik, és hatásuk sokkal fontosabbnak és többarcúnak bizonyul, mint azt az anyaság kitüntetett szerepére koncentrált tudományos érdeklődés hosszú évtizedei alatt sejteni lehetett. Az apaság átértékelése összefügg több társadalmi és kulturális változással, mint pl. a nők nagyobb szakmai érvényesülésével, ezzel kapcsolatos egyenlőbb munkamegosztással a családokban, valamint a hagyományos nemi szerepek változásával.

A mai apai szerepkör megértéséhez elengedhetetlen a múlt elemző feltárása, hiszen a mai apaság formálódását nagymértékben befolyásolják mindazok a körülmények, melyek a múlt évszázad alatt vagy ennél még hosszabb időszak alatt alakultak ki. Így a jelenlegi helyzet jellemzésekor mindig a múltra kell utalnunk és a történelmi-gazdasági változások csomópontjaihoz kell visszanyúlnunk.

Egyik oka az apai szerep átalakulásának, hogy a modern ipari társadalomban elvált a munkahely az otthontól. Kósa E. szerint (in: Vajda, Zs.-Kósa, E., 2005, 249.) a jelen helyzet egyik legmeghatározóbb eleme az apák munkavégzés miatti távolléte a családtól a nap jelentős részében. Ennek a múltból máig ható helyzetnek a kezdete az 1800-as évek végére tehető. Az ipari forradalom eredményeképpen az iparosodó településeken a család mint „termelési egység” szerepe háttérbe szorult, a munkát és keresetet adó lehetőségek az otthonoktól gyakorta különváltak. Elsősorban a gyárakban dolgozók, de a városi lakosság zömében is a család fő kenyérkeresője, az apa távolabbi helyhez kötött munkája miatt gyerekeivel csak igen korlátozott időt tölthetett együtt. Az egész napos távoli és feszített munka után hazatérő férfiak számára feleségeik igyekeztek csendes és békés körülményeket teremteni, megóvva őket a gyerekek körüli lármától, eleven légtől és a velük kapcsolatos tennivalóktól. Ennek megfelelően a gyerekeiket tiszteletteljes engedelmességre nevelték az apával szemben, nemritkán némileg távol is tartva tőle, hogy minél kevésbé zavarják a nyugalomra vágyó családfenntartót. A családok életét ily módon érintő gazdasági-társadalmi átalakulások érzékelhető következményeként csökkent az apák szerepe a gyerekek, különösen a kisebbek nevelésében.

Az apa-gyermek kapcsolat jellegét és az ennek nyomán kialakult társadalmi konvenciókat tükrözték a XIX. század második felétől egyre szaporodó számban megjelenő neveléssel, gyermekgondozással foglalkozó könyvek és kiadványok, melyek szinte kizárólag az anyáknak szóltak. Ezek a munkák azt sugallták, hogy az anyák azok, akik teljes mértékben felelősek és kizárólag alkalmasak a gyerekek nevelésére. Néhány szakkönyv ugyan megemlítette, hogy az apák fontos modellül szolgálnak fiuk számára, és szerepük van abban is, hogy lányaik felnőttkorukban hogyan viszonyulnak a másik nemhez, ezek az utalások azonban inkább csak szórányosan jelentkeztek, meghagyva a nevelés területét az anyai privilégiumnak.

A XX. században az anyai gondoskodás jelentőségét megerősítették Sigmund Freud egyre népszerűbb pszichoanalitikus elméletei. A pszichoanalízis kiemelte az anya egyedülálló

fontosságát a gyermek pszichikai fejlődésében, és egyben tudományos alapul szolgált a társadalmi hozzáállások változásaihoz (Warshak, R. A., 1996).

Szociológiai kutatások eredményei kimutatták, hogy az utóbbi évtizedekben az anyai szereppel ellentétben, az apai szerep jelentősebben változott. Azzal, hogy hosszú éveken keresztül hangsúlyozták az anya jelentőségét, feledésbe merült, mit jelent a gyermek számára az apa.

Az elképzelés, hogy a „jó” apát bizonyos tulajdonságok felsorolásával lehet jellemezni, túl egyszerű. Chorvát F. szerint (1986, 123.) az apaságot szoros összefüggésben kell látni a társadalmi helyzettel és viszonyokkal, amelyekben a család él. Azokban az időkben, amikor az apa alapvető – ha nem az egyetlen – feladata volt gondoskodni a családtagok megélhetéséről, a „jó” apát nagyon egyszerűen lehetett jellemezni. Elegendő volt, ha munkájával anyagilag bebiztosította a családját. A gyerekek nevelése az anya feladata volt, illetőleg az iskoláé. Az apa hatása létezéséből, jelenlétéből adódott.

A jelenlegi korszerű családban az apa elsődleges feladata anyagilag gondoskodni a gyermekeiről, de ez már nem tekinthető az egyedüli feladatának. Varga I. szerint (1997) a mai „kétkezes” családmodellben is az apa hagyományosan értelmezett szerepe, hogy ő a „családfő”, mindinkább felülvizsgálatra szorul. A hagyományos apaszerep, eltartani a családot, gondoskodni a megélhetésről stb. a gyakorlatban még megvan, de jelentős átalakulása már érezhető.

Kutatási eredmények alapján megállapítható, hogy az utóbbi fél évszázadban egyértelműen és tendenciaszerűen nő az apák részvétele gyermekük gondozásában, illetőleg nevelésében. Egy vizsgálat eredményei szerint, melyben olyan szülőket kérdeztek meg, akiknek az 1950-es, 60-as, 70-es években született gyerekek, a hetvenes években apává válók kétszer annyi időt töltöttek a gyerekekkel kapcsolatos teendőikkel, mint a megelőző két évtized szülői (Daniels-Weingartner, 1983, in: Vajda, Zs.-Kósa, E., 2005, 252.).

A 80-as évekből származó kutatási eredmények alapján megállapítható, hogy nő az olyan apák száma, akik részt vesznek gyermekük gondozásában, kiváltképp az óvodás korban. Egy a nyolcvanas években Nagy-Britanniában végzett vizsgálat további adalékokkal szolgál az apák fokozódó szerepvállalására vonatkozóan (Lewis et al, 1981, in: Vajda, Zs.-Kósa, E., 2005, 252.). A vizsgálat adatai szerint az apák 1960-ban egyszer sem keltek fel éjszaka a gyerekek miatt, és csak 30%-uk segített az otthoni teendőknél a szülés utáni időszakban, míg 1980-ban 87%-uk szakította meg éjszakai pihenőjét gyerekeiknek megnyugtatása érdekében, és 77%-uk vett részt a házimunkában a gyermekágyi periódus ideje alatt. Ezek az adatok imponálóan mutatják a növekvő apai részvételt a gyermekkel kapcsolatos szülői feladatkörökben, bár a nemek terhei messze nem egyenlők ma sem a gyerekevelés terén.

Az apák nevelésben betöltött szerepét a XX. század második felében erősen befolyásolta két társadalmi tény. Az első a nők fokozódó egyenjogúsága, egyre nagyobb méreteket öltő munkába állásuk, az otthonon kívül végzett tevékenységük, amely együtt jár a családon belüli munkamegosztás átrendeződésével. A nők idejük egy részét a munkájuknak, és más elfoglaltságnak szentelik, így az apák feladata kitölteni a létrejött ürességet, átvállalni a hagyományos női feladatok egy részét. Az apák megszabadulnak a hagyományos apai szereptől, mely az élelem, öltözet és a szállás megteremtéséből állt a család számára. A nők fokozódó munkavállalása, a szabadidő növekedése és más tényezők okozták, hogy a férfiak egyre több feladatot látnak el a háztartásban, és az apák több időt töltenek gyerekeikkel. Matějček Z. szerint (1986, 58.) a jelenkori apa feladatai a családon belüli életre irányulnak. A jelenkori apának nincsen annyi feladata az anyagi javak biztosításával, de annál igényesebb feladatok hárulnak rá a harmonikus családi légkör biztosításában. A korszerű apa ma már segíti, támogatja, fejleszti gyermeke személyiségét, és ezt az anyával együtt, egyenrangú partnerként teszi.

A másik trend, ami figyelmet érdemel az apaszerepek változásával kapcsolatban, a nemi sztereotípiák területét érinti. Az utóbbi évtizedek alatt annak lehetünk tanúi, hogy fellazultak a

hagyományos feminin és maskulin szerepek határai. Plaňava I. szerint (1998, 72.) mindkét nem közelebb került egymáshoz. Nem csupán abban, hogy a nők munkaköri feladatokat látnak el, és így függetlenebbé váltak a férfiatól, de pl. az öltözködés, viselkedés területén is.

A fentiek alapján sem lehet az apaság teljes változásáról beszélni. Az apák gyerekeik nevelésében való részvétele szelekciós. Főleg olyan feladatokat vállalnak, melyek emocionálisan gazdagítják őket és megfelelnek szükségleteiknek, elvárásaiknak (pl. sport, kirándulás, játék). A háztartás mindennapi ellátása, valamint a gyerek gondozása, nevelése továbbra is az anya felelőssége.

A mai helyzetet tekintve, a legjellemzőbb trend az apák részvételének további fokozódása, az apai viselkedés gondoskodó jellegének erősítése. A múltra jellemző feltételek között már évtizedekkel ezelőtt elindult az a folyamat, melyben a „modern” apaság iránti igény és az ennek megfelelő elvárások és a gyakorlat kimunkálódott. Ennek keretei között egy új stílusú apai viselkedés teremt lehetőséget olyan jellegű pozitív kapcsolatépítésre apák és gyerekeik között, melyre a korábbi tradicionális patriarchális felfogás kevés teret adott (Vajda, Zs.-Kósa, E., 2005, 253.).

A korszerű családban az apa részvétele a gondozásban, nevelésben jelentősen növeli a nevelés súlyát a családban is. Ezáltal jelentősen megerősödik a család szocializációs tevékenysége, mert a gyermek megkapja azokat az ismereteket, benyomásokat, attitűdöket és szokásokat, melyek a későbbi társadalmi beilleszkedés alapját képezik. Különösen vonatkozhat ez a fiúgyermekre, akinek rendkívül nagy szüksége van az apa jelenlétére, a példakép, a tekintélyforrás, a személyiségminta miatt (Varga, I. 1997).

IRODALOM

- BUJNOVÁ, E. 2007: Rola otca v súčasnej rodine. In: Zborník príspevkov z vedeckej konferencie: Porubská, G. – Perhács, J. (Ed): Základy andragogickej pedeutológie a sociálnej andragogiky. Nitra: PF UKF, 2007, 114 – 138.
- FRÝDKOVÁ E. - ZAŤKOVÁ, T. 2007: Rodina ako príčina rodových rozdielností. In: Vašátková, J., Loukotová, V.: Akčné pole sociálné práce aneb sociálněpedagogické otázky současnosti. Olomouc: UP, 182-188o.
- CHORVÁT, F. 1986: Byť dobrým otcom - povinnosť či túžba. Martin : Osveta
- MATĚJČEK, Z. 1986: Rodiče a děti. Praha : Avicenum
- PLAŇAVA, I. 1998: Spolu každý sám v manželství a rodině. Praha : NLN.
- SOBOTKOVÁ, I. 2001: Psychologie rodiny. Praha : Portál.
- TELEKI, B. 2001: Kézikönyv a családról. Kecskemét : Korda.
- VAJDA, ZS. – KÓSA, E. 2005: Neveléslélektan. Budapest : Osiris.
- VARGA I. 1997: Családi szocializáció és a korszerű család. In: Pedagógiai antológia IV. Szeged: JGYTF Kiadó.
- WARSHAK, R. A. 1996: Revoluce v porozvodové péči o děti. Praha : Portál.